

מעשיה ירושלמית

Intensos rigidam in frontem ascendere canos
*Passus erat*¹

— לוקאנוס — קאטו

— — — — — בור מסומר²

"הבה נזדרזה אל החומות," אמר הַבֵּל-שֵׁיטִים לבוֹזֵי-בֶן-לוֹי ושמעון הַפְּרוּשִׁי, ביום העשירי לחודש תמוז בשנת שלושת אלפים תשע מאות-ארבעים ואחת לבריאת העולם³, "נחושה אל הַבְּצוּרִים הסמוכים לשער בנימין אשר לעיר דוד, הצופה למחנה הערלים; יען כי זו שעתה האחרונה של האשמרת הרביעית⁴, והחלה החמה מהלך זריחתה; ועל עובדי-האלילים, אליבא דפּוֹמְפִיוֹס⁵, להמתין לנו עם הכבשים לעולה."

שמעון, הבל-שיטים ובוזי-בן-לווי גזברין היו, גבאי-הזבח בעיר הקודש הירוסולימה — ומוטב לקראה ירושלים, דכתיב, יראה-שלום⁶.

"אכן," השיב הפרושי, "נחושה אם-כן — כי נדיבות שכזאת בקרב עכו"ם אינה דבר של מה-בכך, ומאז-ומעולם ניחנו עובדי-הבעל בהפכפכות-דעת."

"היותם הפכפכים ובוגדניים, אמת היא כחמשת חמשי תורה." אמר-בוזי בן-לווי; "אולם רק כלפי עם אֲדֹנָי. וכי מאימתי עשו בני-עמון שלא לביתם? חשבני, כי תת לנו כבשים עבור מזבח אֲדֹנָי בעד שלושים שקל-כסף לראש, אינה כלל ועיקר רחבות-לב .

”אף-על-פי-כן, שוכח הינך, בן-לוי,“ השיב הבל-שיטים, ”כי לפומפיוס בן-רומי, המחלל עתה את הקודש בצרו⁷ על עיר האלהים, אין ערובה שלא נשתמשה בכבשים אשר רכשנו עבור המזבח, דווקא לפרנסת הגוף, תחת פרנסת הרוח.“

”אה, בשם חמש פאות זקני!“ נזעק הפרושי, בן כת הַמְרַצְרָצִין⁸ (אותו אגד קטן של צדיקים, אשר נוהגם לרצוץ ולרוצץ כפות רגליהם על המְדַרְכֶּת היה מאז ומעולם לזרא ולתוכחה למאמינים הקנאים פחות – אבן-נגף למשתרכים שבהולכי-הרגל) – ”בשם חמש פאות זקני אשר, ככהן, נאסר עלי להשחיתו בתער! – כלום הגענו ליום בו עובר-אלילים ומחרף אלהים בן-רומי, עבד כי ימלוך, יאשימנו כי נתאו למטעמות את היסודות הקדושים והמקודשים מכל? כלום הגענו ליום בו –“

”אל לנו לחקור במניעיו של הפלשתי“, שסה הבל-שיטים בדבריו, ”יען כי היום יצא לראשונה שכרנו, בין אם מתאבת-הבצע שלו ובין אם מרוחב-לבו; ואולם, הבה נחושה אל הפצורים, פן יחסרו עולות לאותו מזבח שבמערכתו תוקד אש התמיד שלא יכבוה גשמי-שמים, ולא תנצח הרוח את עמוד עשנה.“

אותו הרובע אליו נחפזו עתה גזברינו הנכבדים, אשר נשא את שם האדריכל שלו, המלך דוד, נחשב כמבוצר ביותר בירושלים; יען כי ניצב על ראשו של הר ציון התלול והרם. שם שוחה רחבה, עמוקה ומקפת, שחצבוה בהר, מוגנת היתה בחומה אדירה כמגדלות, אשר יוסדה לאורך גדתה הפנימית של התעלה. חומה זו עוטרה במגדלים רבועים של שיש לבן, הסדורים במרווחים אחידים. הנמוך שבהם גָּבְהוּ שישים אמה והגבוה מאה עשרים אמה. אולם, בקרבת שער בנימין, החומה לא נזדקפה כלל ועיקר מדופן המחפרת. נהפוך הוא, בין שפת השוחה לִיסודות הפצורים, הזדקר צוק אנכי, מאתיים וחמישים אמה גובהו, שהיה חלק מהר המוריה התלול. כך שכאשר הגיעו שמעון ורעיו לראש המגדל המכונה אֶדְנִי בְּזֶקֶ⁹ – הנישא שבצריחים הסובבים את ירושלים, והמקום הקבוע לסיג ושיח עם הצבא הצר – הם הביטו מטה על מחנה האויב מגובה העולה בהרבה על גובהה של פרמידת ח'פּו ובמעט על גובהו של מקדש בְּלוֹס¹⁰.

”אדרבא,“ נאנח הפרושי, בעודו מביט סחרחר מעבר למצוק, הערלים רבים כחול אשר על שפת הים – ארבה ויִלֵּק ואין מִסְפָּר ! עמק המלך היה לעמק אָדוּם.”

”ואמנם,“ הוסיף בן-לוי, ”לא תוכלו להצביע לי על פלשתי – אף לא אחד – מאלף ועד ת”ו – מן הצֵּהָה עד לַבְּצוּר – העולה בגדלו על קוצו של יר”ד!¹¹”

”שלשלו את סל שקלי הכסף!“ צעק חייל בן-רומי בקול צרוד ועבה, שנדמה כי הגיח ממחוזותיו של פלוטו¹² – ”שלשלו הסל עם המטבע הארוור אשר הֶגִּיתָ שמו משברת לסתו של אציל בן-רומי! כלום כך תכירו טובה לאדוננו פומפיוס, אשר מחל על כבודו וגמר בדעתו להאזין להפצרותיכם האליליות? האל פוֹיְבוֹס¹³, אשר אל אמת הוא, נישא על מרכבתו מזה שעה ארוכה – והלא צריכים הייתם לְהִתְיַצֵּב אצל הבצורים עד הנץ החמה? בשם פולוקס¹⁴! הסבורים אתם כי לנו, כובשי העולם, אין דבר טוב יותר לעשות מאשר לעמוד בטל ולהמתין על-יד חומותיה של כל מלונה, לסחור עם כלבי הארץ? שלשלו הסל! אומר אנכי – וראו לכך כי כלי-הסיגים שלכם בוהקים בגונם ומדויקים במשקלם.”

”אל אלהים!“ הפטיר הפרושי, שעה שרחשיו המקרטעים של שר-המאה¹⁵ קרקשו במעלה הצוק ודעכו נוכח המקדש. – ”אל אלהים! – מיהו האל פוֹיְבוֹס? – בשמו של מי מבקש הכופר? אתה, בוזי-בן-לוי! הבקיא במשפט הגויים וששרה בין עובדי התרפים¹⁶! – האם על נַרְגָּל סח עובר האלילים? – או אֲשִׁימָא? – או נִבְחָז? – או תִּרְתֵּק? – או אֲדִרְמֶלֶךְ? – או עֲנַמְלֶךְ? – או סְכוֹת בְּנוֹת¹⁷? – או דְּגוֹן¹⁸? – או בְּלִיעֵל¹⁹? – או בְּעַל-בְּרִית? – או בְּעַל-פְּעוֹר? – או על בְּעַל-זְבוֹב²⁰?”

”אף לא אחד מהם – ואולם עתה השגח פן ישמט החבל בקפזה מבין אצבעותיך. כי אם יתלה סל הנצרים על אותו הזיז, שם בצוק, ישפכו כלי המקדש ביגון ואנחה.”

בעזרת מנגנון מסורבל, הורד עתה הסל הגדוש בזהירות אל עבר הָהמוֹן; ומן הפסגה המסחררת ניתן היה לראות כיצד נאספים הרומאים סביב לו במבוכה; אך בשל הגובה האדיר והערפל שפשה, לא ניתן היה לראות בבירור מה מעשיהם.

נגוזה לה כמחצית השעה.

“אנו נאחר!” נאנח הפרושי כאשר, פִּנְקוּף פרק-הזמן הזה, נתן מבטו בתהום – “אנו נאחר! הקִּיָּקוּלִין²¹ ידיחוננו ממשרתנו.”

“לא עוד,” השיב הבל-שיטים – “לא עוד ניזון מְחֶלֶב הארץ – לא עוד ידיפו זקנינו ריח לְבוֹנָה – לא עוד נחגור לחלצינו פשתן טהור מן המקדש.”

“יִרְקָא²²!” חירף בן-לוי, “יִרְקָא! כלום מתכוונים הם להונותו בסחר הכסף? או שמא, חי משה, השוקלים הם את שְׁקֵלֵי המשכן²³?”

“סוף כל סוף, נתנו הם את האות!” קרא הפרושי – “נתנו הם את האות, סוף כל סוף! – משוך, הבל-שיטים! – וגם אתה, בוזי בן לוי, משוך! – כי אם אין הפלשתים עודם אוחזים בסל, אזי רַכֵּךְ האל לבבם והללו הניחו בו בהמה כבדת-משקל!” וימשכו הגזברין בחבל שעה שמשאם הִטְלִטֵל מעלה בכבדות פֶּעד הערפילים ההולכים ומתעבים.

• • •

“בושה היא!” אמר בן-לוי מקץ שעה, כאשר דבר-מה החל נגלה במעומעם בקצה החבל – “אה! כלימה היא!” היתה הקריאה שפרצה משפתיו של בן-לוי. “בושה היא! בושה וכלימה! – זהו אֵיל מן הסבך של עין גדי, ומראהו מחוספס כעמק יהושפט!”

“אֵיל זה מבכורות הצאן הוא,” אמר הבל-שיטים, “מכירו אני על-פי פְּעֵיָתוֹ ושיכול גפיו התמים. עיניו יפו מאבני החשן, ובשרו ערב כדבש חברון.”

”זהו עגל דָּשֵׁן ממרְעֵי הבשן,“ אמר הפרושי, ”עובדי-האלילים סחרו עמנו ביושר! – הבה נָתֵן קולנו בזמירות! נודה ונשבח בנגינת חליל וכינור-דוד – נבל ועוגב – בקְתָרוֹס וּחְצוּצָרֶת!“

אולם רק כאשר ניצב הסל מספר אמות מן הגזברין, הסגירה נִחְרָה עבה כי לפניהם ניצב חזיר בגודלו.

”אַל עֲמָנוּ!²⁴“ כך, אט-אט, כשעיניהם נשואות מעלה, נזדעקו השלושה בעודם מרפים אחיזתם ומותירים לחזיר המשוחרר לפול בינות לפלשתים כשראשו לפנים. ”אַל עֲמָנוּ! יהי אֲדָנִי אלהינו עמנו! – זֶהוּ כִשֵׁר-הַפְּגוּל!“²⁵

(מאנגלית: אלעד אהרון, יהודה ויזן)
אחרית דבר והערות: אלעד אהרון

¹ מתוך ”פארסליה; פרקים דרמטיים ממלחמות האזרחים“, למרקוס אנאוס לוקאנוס. מערכה שניה, קאטו, שורות 375-376. פו בחר לשנות את המילה *descendre* שהופיעה במקור עם המילה *ascendre*, ובכך שינה את המשמעות מ”הוא נתן לשיערו הפרוע להתלות ממצחו הנקשה” ל”שיערו סמר”.

² במקור האנגלי - *A bristly bore*, משחק-מילים של פו, שכן *bore* (בור, או קָדַח, ליתר דיוק) נשמע כמו *boar* (חזיר), המקשר את כל האפיגראף בבדיחות-דעת אל סוף הסיפור.

³ שנת ג'תתקמ"א לבריאת העולם. חודש תמוז של אותה שנה חל בשנת 181 לספירת הנוצרים.

⁴ בימי קדם, לפני המצאת השעון, נחלק הלילה לאשמורות. ההלכה קבעה כי הלילה מחולק לשלוש אשמורות, אולם בתלמוד הבבלי אנו מוצאים גם טענה הגורסת כי הליל מחולק לארבע אשמורות, כפי שמופיע בסיפור של פו: ”מאי קסבר ר' אליעזר אי קסבר

שלוש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא... (מסכת ברכות, פרק א', דף ג', א' גמרא). בתרגומו של בן-ציון ידידיה שונה המלל ל"כי הגיעה כבר השעה האחרונה של האשמרת השלישית."

⁵ **גנאיוס פומפיוס מגנוס**, מצביא רומאי ומתחרהו העיקרי של יוליוס קיסר. מוכר במורשת עם ישראל ככובש ירושלים (בשנת 63 לפנה"ס).

⁶ ילקוט שמעוני, תהילים, עו': "הריני קורא אותך בדרך שקראו אותו שניהם ירושלים יראה שלום"

⁷ פו אינו מדייק בתיארוך המצור על ירושלים בכ-113 שנים, ע"פ מנין השנים מבנין בית-המקדש השני ועד חרבנו אליבא דרש"י. ע"פ הספירה הלועזית המקובלת חרב בית-המקדש השני בשנת 70 לספירה, ועל-כן מדובר "רק" בפספוס של כ-111 שנים.

⁸ במקור האנגלי – *The Dashers*. שם ה"כת" הבריונית רומז לתפיסה ההלכתית "כהנים זריזין הן", הרואה ככהנים כשכבה נעלה בעם ישראל המוכנה ומזומנה תמיד לקיים את המצוות (בבלי, מסכת פסחים, דף נ"ט, ב' גמרא)

⁹ **אַוְיִי בְּזֶק** היה מלכה של העיר בְּזֶק, אותה כבשו בני שבט יהודה לאחר מות יהושע. את בהונות ידיו ורגליו קצצו, וכמנהג המנצחים והכובשים, בני שבט יהודה לקחוהו אל ירושלים, שם הוא מת. (שופטים, א', ד'-ד')

¹⁰ פירדמית ח'ופו היא "הפירמידה הגדולה", אשר נבנתה על-ידי פרעה ח'ופו מן השושלת הרביעית. גובהה היה 147 מטרים (נזקי הזמן הנמיכו את קצה הפירמידה בעשרה מטרים). פְּלוֹס היא דמות מן המיתולוגיה היוונית, מלך מצרים ואביו של אַגְיִפְטוֹס, מלך מצרים וערב.

¹¹ בכרך א' של "צילה" להוראס סמית' מתואר נער כ"לא גדול מן האות יו"ד", וכך גם במקור האנגלי של סיפור זה: "who seemeth any bigger than the letter ...". Jod!

¹² אל השאול הרומאי, מקבילו של האדס היווני.

¹³ ביוונית - Φοβος ("הזורח"), כינוי לאל אפולו, אל השמש, האור, האמת, הנבואה, הרפואה, המוסיקה והשירה במיתולוגיה היוונית-רומאית.

¹⁴ במקור האנגלי – Aedepol, מילת-גנאי שמשמעותה בלטינית "בשם פולוקס!". **פולוקס**, ואחיו קסטור, הם תאומים מן המיתולוגיה היוונית (אשר אומצו גם על-ידי המיתולוגיה הרומאית), בניה של קְדָה, מלכת ספארטה.

¹⁵ **קְנִטוֹרִיוֹן**, קצין בלגיון הרומאי, פיקד על קנטוריה, יחידה טקטית שמספר חייליה עמד בתחילה על מאה, ולאחר הרפורמות של גאיוס מאריוס נע המספר בין שישים לשמונים.

¹⁶ **התרפים** הם פסלים אשר שמשו כ"אלילי-בית", מוזכרים בספר בראשית, ל"א, כאשר גנבה רחל, אשת יעקב, את התרפים מאוהל אביה, לבן הארמי. מיכל בת שאול מנסה

להעזר בתרפים בכדי לחפות על מנוסת בעלה, דוד, מפני אביה. בספר שופטים, פרקים י"ז-י"ח, אנו מגלים כי לתרפים היה גם תפקיד בפולחן הדתי, כאשר מיכה (מִיכָהוּ) מהר-אפרים, בונה מקדש בביתו ועושה למקדשו פסלים, מסכות ותרפים, ואילו ביחזקאל, כ"א, אנו מגלים כי אף המלך נבוכדנצר נועץ בתרפים לצורך ראית העתיד וקבלת החלטה צבאית.

¹⁷ שבעת האלים מוזכרים יחדיו במקורות כאלוהיהם של העמים אשר הושיב שְׁלֹמֹנָאֶסֶר מלך אשור בערי שומרון, במקום בני ממלכת ישראל שהוגלו לאשור, בספר מלכים ב', י"ז, ל'-ל"א: "וְאֲנָשֵׁי בָבֶל, עָשׂוּ אֶת-סִכּוֹת בְּנוֹת, וְאֲנָשֵׁי-כּוּת, עָשׂוּ אֶת-נִרְגָל; וְאֲנָשֵׁי חֶמֶת, עָשׂוּ אֶת-אֲשִׁימָא. וְהַעֲוִים עָשׂוּ נִבְחַז, וְאֶת-תְּרַתֶּק; וְהַסְּפָרוּיִם, שִׁרְפִים אֶת-בְּנֵיהֶם בְּאֵשׁ, לְאֲדָרְמֶלֶךְ וְעֲנַמְלֶךְ, אֵלֵה סַפְרִיִּים (אֱלֹהֵי סְפָרוּיִם)." בתלמוד הבבלי, מסכת סנהדרין, דף ס"ג, ב גמרא מוזכרים האלים הללו וצורת הפסלים שלהם. **סכות בנות** מתואר כתרנגולת. **נרגל** היה אל המלחמה המסופוטמי, ומתואר בתלמוד כתרנגול. **אשימא** לעתים מזוהה עם אֲשִׁמוֹן, אל הרפואה הצידוני, והוא מתואר בתלמוד כ"ברחא קרחא" (עז). מקור שמו של **נבחז** – הנובח, והוא תואר בתלמוד כאל בצורת כלב, בעוד **שתרתק** תואר כחמור. **אדרמלך וענמלך** תוארו בתלמוד כפרד וסוס, אך ראוי לציין כי שניהם את השורש מ.ל.כ, ממנו נגזר גם מִלְפָם העמוני, מִלְקָרֶת הצורי, או בשם הידוע יותר בקרב היהודים – המִלְךָ הירושלמי, האל שבשמו הועברו בנים באש (ואכן, גם באותו פרק בתלמוד מוזכר גם עניין שריפת בניהם ובנותיהם של הסְפָרוּיִם באש. ר' חננאל בן חושיאל (ר"ח) בפירושו לפרשת תשא כותב: "סכות בנות, תרנגולות ואפרוחים. נרגל, תרנגול הבר - הוא השכוי - אשומא, הוא חתול. נבחז, כלב. תרתק, חמור. אדרמלך, קוף. ענמלך, טווס."

¹⁸ **דגון**, או **דגן** - אל התבואה ופריזון-האדמה הכנעני. מוזכר בתנ"ך כאחד מן האלים החשובים של הפלישתים יושבי אשדוד: "וּפְלִשְׁתִּים, לְקָחוּ, אֶת, אֲרוֹן הָאֱלֹהִים; וַיִּבְאֵהוּ מֵאֶבֶן הָעֶזְרָה, אֲשֶׁר־דָּדָה. וַיִּקְחוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים, וַיָּבֵאוּ אֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן; וַיִּצְיִגוּ אֹתוֹ, אֶצֶל דָּגוֹן." (שמואל א', ה', א'-ב')

¹⁹ **בליעל** מוצג בתנ"ך ככינוי לאנשים שליליים ורעים (בלי-יעל, חסרי תועלת). בספרות החיצונית לתנ"ך ובברית החדשה בליעל הוא שם אחר לשד רב-עצמה או לשטן עצמו.

²⁰ ברחבי כנען היו אלוהי-**בעל** "מקומיים", אולם יתכן כי שמות הבעל השונים בסיפור זה, הלקוחים כולם מן התנ"ך, מייצגים שמות של אלים שכלל אינם מזוהים עם הבעל, ומבטאים מגמת זלזול המציגה כל אליל, כאשר הוא, כ"בעל" (בשל מעמדו הבכיר בפולחן הקדום). **בעל-ברית** נכתב במקור האנגלי כ *Baal-Perith* הוא האל אותו עבדו בני-ישראל לאחר מות גדעון בן-יואש: "וַיִּהְיֶה, פְּאֶשֶׁר מֵת גְּדֵעֹן, וַיָּשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּנְוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים; וַיִּשְׁיִמוּ לָהֶם בְּעַל בְּרִית, לְאֱלֹהִים." (שופטים ח' ל"ג). **בעל פעור** מוזכר בפרשת בלק, כאשר, בעצתו של בלעם, משדל בלק בן אבינועם את בני ישראל החונים

בשיטים (ראו הערה 8) לזנות אצל בנות מואב, בתנאי שיזכחו לבעל פעור: "וישב ישראל בשיטים ויחל העם לזנות אל-בנות מואב. ותקראן לעם לזכחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר-אף יהוה כישראל." (במדבר, כ"ה, א'-ג'). **בעל זבוב** הוא למעשה שיבוש כינויו הבעל, "בעל זבול", או כשמופיע בשירה הכנענית שנמצאה בעיר אוגריט – "זבול בעל ארץ". הוא מוזכר בתנ"ך כאלוהי העיר הפלישתית עקרון. הוא מוזכר במלכים ב', א', וגם בברית החדשה, בבשורה על-פי מרקוס בפרק ג'.

²¹ במקור האנגלי – *Katholim*. כפי שניתן להבין מ"צילה" של הוראס סמית', מדובר במפקחי האוצרות של המקדש, ואין כאן כל התייחסות אל זרם נוצרי כזה או אחר. ראוי להזכיר כי שלוש הדמויות מוזכרות בתחילת הסיפור כגזברים. על-פי "משנה תורה" לרמב"ם הקתיקולין (הקבוצה אליה התייחס סמית', בשיבוש קל) היו במעמד גבוה בשתי דרגות מזה של הגזברים.

²² במקור האנגלי – *Raca*.

²³ מעין מס שנקרא "מחצית השקל", שנגבה בכל שנה לשם קניית קרבנות. מקורו בצוויו שניתן למשה בעת הקמת אוהל המועד במדבר סיני, לאסוף מחצית השקל מכל בני ישראל: "זו יהנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליהוה" (שמות, ל', י"ג).

²⁴ במקור האנגלי – *El Emanu*.

²⁵ בהוצאות אחדות הופיעה פסקה נוספת החותמת את המעשייה:

"Let me no longer," said the Pharisee wrapping his cloak around him and departing within the city — "let me no longer be called Simeon, which signifieth 'he who listens' — but Boanerges, 'the Son of Thunder'.

"מעתה ואילך," אמר הפרושי בהתעטפו בגלימתו בשעה שיצא את העיר — "מעתה ואילך אל תכנוני שמעון, שהוראתו 'הוא אשר שומע' — כי אם בן-רגוש*", 'בן הרעם'.

* השם "בן-רגוש" מופיע כ-Boanerges, והוא תעתיק לאנגלית מיוונית של הצורה הארמית לשם "בני רגש". השם נלקח מן הבשורה על פי מרקוס, ג', י"ז: "ואת יעקב בן-זבדי ואת יוחנן אחי יעקב וכןה אתם בשם בני-רגוש הוא בני-רעם."

אחרית-דבר

הסיפור הקצר "A Tale of Jerusalem" ראה-אור לראשונה בתשיעי ביוני, 1832, במהדורה של ה-*Philadelphia Saturday Courier*. גרסה מתוקנת הודפסה בעשרים בספטמבר, 1845 בהוצאה של ה-*Broadway Journal*. בקובץ הסיפורים *Phantasy Pieces* (1842), שינה פו את שם הסיפור ל"מעשה בחזיר" (*A Pig Tale*), אולם מהדורה זו לא נדפסה מעולם¹.

על מקורותיו המשנאיים והתלמודיים של הסיפור

המעשיה מתרחשת כאמור בירושלים הנצורה במהלך חודש תמוז. במשנה, מסכת תענית, ד', ו', נאמר:

חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז
וחמשה בתשעה באב.
בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד,
והבקעה העיר, ושרף אפסטמוס את התורה, והעמיד צלם
בהיכל.

"מעשיה ירושלמית" מביאה למעשה את הסיפור על אודות ביטול קרבן התמיד, כפי שמופיע בתלמוד הירושלמי (אך לא הבבלי), ועל ימי המצור על ירושלים בידי פומפיוס, שהצליח לכבשה בשנת 63 לפנה"ס. בימי המצור, בטרם בטל הקרבן בבית המקדש, היו קונים היהודים הנצורים את הקרבנות מן הרומאים, באמצעות סל עמוס בזהב, שהיו משלשלים מן החומה מטה, ובתמורה היו הרומאים מעלים על הסל גדיים עבור המזבח (אחד לקרבן השחרית בבוקר, ואחד לקרבן המנחה לפנות ערב), עד היום שבו הרומאים שמו חזירים, הטמאים כמובן, ועל-כן לא יכלו להקריבם – וכך בטל קרבן התמיד בבית המקדש:

¹ ראה עמוד 116, Eric W. Carlson, *A Companion to Poe Studies*, Greenwood Press, 1996.

”רבי סימון בשם ר”י בן לוי בימי מלכות ין² היו משלשלין להם שתי קופות של זהב והיו מעלין שני כבשים פעם אחת שילשלו להם שתי קופות של זהב והעלו להן שני גדיים באותה השעה האיר הקב”ה את עיניהם ומצאו שני טלאים בלשכת הטלאים. על אותה השעה העיד ר’ יודה בן אבא על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. וא”ר לוי אף בימי מלכות הרשעה הזאת³ היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני גדיים ובסוף שילשלו להן שתי קופות של זהב והעלו להם שני חזירים לא הספיקו להגיעה למחצית החומה עד שנעץ החזיר וקפץ מארץ ישראל מ’ פרסה כאותו השעה גרמו העונות ובטל התמיד וחרב הבית”

(ירושלמי, תענית, דף כ”ג, א’ פרק ד’ הלכה ה’ גמרא)

אותו סיפור מופיע בתלמוד הירושלמי במקום אחר (ברכות, דף ל’, א’ פרק ד’ הלכה א’ גמרא), ואילו בתלמוד הבבלי מופיע סיפור דומה, אף-על-פי שמדובר בתקופה אחרת (במלחמה בין הורקנוס השני ואריסטובלוס השני לבית חשמונאי), אודות תשלום בעבור קרבן תמיד בעיר הנצורה, והעלאת חזיר במקום גדיים, ואולם סיפור זה נוגע לאיסור לימוד יוונית, וביטול קרבן התמיד לא מוזכר:

”ת”ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה והיה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית לעז להם בחכמת יוונית אמר להן כל זמן שעסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם למחר שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו ארור שיגדל חזיר וארור שילמד בנו חכמת יוונית”

(בבלי, מנחות, דף סד, ב גמרא)

² יוון.

³ השלטון הרומי, אותו ייצג המצביא פומפיוס, אשר צר על ירושלים וכבשה.

על מקורו המאוחר (והישיר) של הסיפור

ואולם, בכדי להבין את "מעשיה ירושלמית", יש להתייחס לא רק אל ההקשר התלמודי שלה, אלא גם, ואולי בעיקר, אל הרומן ההיסטורי משנת 1828, "צילה: מעשיה בעיר הקודש" (*Zillah: A Tale of the Holy City*) מאת הוראס סמית' (Horace Smith, 1779 – 1849), הידוע בעיקר בשל התערבות שערך עם פּרְסִי בֵּישׁ שְׁלִי: שניהם כתבו שיר בשם "אוזימנדיאס" (*Ozymandias*⁴), העוסק בספינקס האדיר ובשקיעתה של מצרים הגדולה בחולות המדבר, והתחרו במידת ההצלחה בין שני השירים (כיום כבר ידוע, כי שְׁלִי ניצח בהתערבות).

"צילה", בניגוד למעשיה הקצרה של פו, הוא רומן היסטורי רחב-יריעה, וסיפור ביטול הקרבן איננו עיקרו. עלילתו מתרחשת בשנת 37 לפנה"ס, כאשר הורדוס הגדול, בסיועו של מרקוס אנטוניוס, הדיח את אריסטובולוס השלישי. כתיבתו מהווה חלק מתופעה שנתרחשה באותה תקופה באירופה ובארצות-הברית, של התעוררות מחודשת בהתעניינות בעברו של עם ישראל - התעניינות שהביאה להדפסה מחודשת של ספרי מסעות בארץ, ובשלב מאוחר יותר, להגעתן של משלחות ארכיאולוגיות (כדוגמת משלחתו של צ'ארלס וורן, צ'ארלס וויליאם וילסון, קונראד שיק, וחברים נוספים בקרן הבריטית לחקר ארץ ישראל).

פו "שאל" ביטויים ואף משפטים שלמים מסיפורו של סמית' ("גזברין... גבאי-הזבח", "בשם חמשת פאות זקני", "ערב כדבש חברון", ועוד), ונעזר בו כדי לעצב את המליצה התנ"כית-משנאית של סיפורו. כמו כן, עשה פו שימוש בביטויים אחדים בעברית אשר, כך נדמה, את משמעותם לא הבין לחלוטין, ועל-כן נתקלים אנו לא פעם באמירות שהקשרן סתום, או תמוה (כדוגמת הקריאה "*Booshoh He!*", אשר בתרגום זה מופיע כ"בושה

⁴ סמית' שינה מאוחר יותר את שם השיר שלו ל- *On A Stupendous Leg of Granite, Discovered Standing by Itself in the Deserts of Egypt, with the Inscription Inserted Below*.

היא !", אף-על-פי שמן הכתוב אנו מבינים שמדובר, כפי הנראה, בקריאת-עידוד למשיכה בחבל).

יתרה מכך, בעזרת "צילה" ניתן להבין את כוונתו של פו בהתייחסותו, לקראת סוף הסיפור, אל הקתולים (כך מופיע במקור האנגלי: *Katholím*) – לא כנוצרים קתולים, אלא, כפי שמתואר ב"צילה": "שני הקתוליקין, או מפקחי האוצר עסקו בהשוואת חשבונותיהם". על-כן, הקתולים של פו אינם חלק מכת-דתית⁵. אותו שיבוש לשוני לכאורה (במבט ראשון) חושף בפנינו כי הקתוליקין של סמית' הם למעשה הקתוליקין המוזכרים בספר "משנה תורה" של הרמב"ם:

[יז] ועוד ממנין קתוליקין, להיותן לסגן פמו הסגן לכהן גדול; ואין פחות משנים. וממנין אמרפולין, אין פחות משבעה; ומפתחות העזרה בידם--רצה האחד לפתח, אינו יכול עד שיתפנסו כל האמרפולין ויפתחו.

[יח] וממנין גזברין מתחת ידי האמרפולין, ואין פותחין משלושה גזברין; והגזברין--הן שגובין כל ההקדשות, ופודין את הנפדה מהן, ומוציאין אותן לדברים הראויין להוצאה.

[יט] כוהן גדול המשיח קודם למרבה בגדים, ומרבה בגדים העומד לשרת קודם למשיח שעבר מתמת קרי, והעובר מתמת קרי קודם לעובר מתמת מום, ועובר מתמת מום קודם לכהן משיח מלחמה, ומשיח מלחמה קודם לסגן, וסגן קודם לקתיקול, וקתיקול קודם לאמרפול, ואמרפול קודם לגזבר, וגזבר קודם לראש המשמר, וראש המשמר

⁵ יצוין במאמר מוסגר כי המילה "קתולי" מגיעה מ *catholicus* בלטינית, שבתורה מגיעה מן המילה *καθολικός* (קתוליקוס) ביוונית, והוראתה – אוניברסאלי.

קוֹדֵם לְרֹאשׁ בֵּית אָב, וְרֹאשׁ בֵּית אָב קוֹדֵם לְכוֹהֵן הַדְּיוֹט
מִשְׁאֵר הַכוֹהֲנִים. נִמְצְאוּ הַכוֹהֲנִים תְּמִיד שְׂמוֹנָה מַעְלֹת, זו
לְמַעְלָה מִזוּ.

(משנה תורה, ספר עבודה, הלכות כלי המקדש והעובדים בו, פרק ד')

בשל השימוש הרב בקטעים מתוך "צילה" (ואף נטילת השם מתוך כותרת המשנה של "צילה", עם החלפה קלה של "עיר-הקודש" ב"ירושלים"), יש הרואים ב"מעשיה ירושלמית" של פו פארודיה על ספרו של סמית'. ואולם, מן הרשומות של פו עצמו אנו מגלים כי דמות המספר⁶ בו השתמש פו, מר כרונולוגוס כרנולוגי, (Mr. Chronologos Chronology), העריץ את הוראס סמית'⁷.

בהתבוננות כזו, "מעשיה ירושלמית", אינה בהכרח פארודיה על ספרו של סמית' – ואופייה המשעשע של היצירה נגזר דווקא מסופה של המעשייה – היינו, מן האירוניה (הטראגית בעיניים יהודיות) שבהעלאת החזיר, החיה הטמאה כל-כך בעיני היהודים (יש לזכור שהנוצרים אינם חולקים את הרתיעה הזו לחזירים, ועל-כן יש הרואים ב"מעשיה ירושלמית" פארודיה הלועגת דווקא ליהודים).

⁶ הכוונה כאן אינה לגיבור הדובר, כי אם ל"קול" של הסיפור – הישות הבדינית שיושבת ומקריאה לנו את הסיפור, בקולה, באופייה. היינו הקריין. ב-פרולוג ל-*Folio Club* מונה פו את רשימת ה"מספרים", ה"קולות" שבהם הוא משתמש, ומתאר כל אחד מהם. האחרון ברשימה זו, הוא מר "כרונולוגוס כרנולוגי" המזוהה עם מרדכי מנואל נח (Mordecai M. Noah), יהודי אמריקני שנודע בפעילותו הציבורית הרחבה. כתב מאמרי-דעה פוליטיים חריפים ועסק בדיפלומטיה, ולא חשש להדגיש את מוצאו היהודי, ובהקשר זה נתפס בעיני בני אותה תקופה כ"בר-סמכא" בידיעת ההיסטוריה של עם ישראל וכאחד מנציגיה של היהדות באמריקה. בשנות העשרים של המאה התשע-עשרה, יותר ממחצית-המאה לפני פעילותו הציונית של הרצל, פעל להקמת בית לאומי יהודי בשם "אררט" בשטחי ארצות הברית (באי גרנד איילנד הסמוך למפלי הניאגרה ולעיר באפלו, ניו-יורק).

⁷ תיאור זה מופיע במבוא שכתב לקובץ סיפורים בשם "מועדון הפוליו" (*Prologue to the Folio Club*, 1833).

על התרגום (הישן, החדש, והמשותף)

הסיפור "מעשיה ירושלמית" תורגם לראשונה לעברית בראשית ימיה של מדינת ישראל על-ידי בן-ציון ידידיה, וראה-אור תחת השם "בִּירוּשָׁלַיִם הַנְּצוּרָה" בספר "גִּחְלָת-הָאֵשׁ – קובץ ספורים היסטוריים מדברי ימי ישראל מאת סופרי-מופת בישראל ובעמים" (הוצאת יבנה, ה'תש"י, 1950, עמודים 47-54). תרגום זה אמנם ישן וחלקי, אולם מליצתו קלילה וקולחת והוא עשוי בטוב טעם.

הדמויות שבסיפור, הַכֵּל-שֵׁיטִים⁸, בוֹזִי⁹ בן-לוי ושמעון הַפְּרוּשִׁי¹⁰ – הפכו בתרגומו של ידידיה לשמות "קלילים" יותר: אַבְּא פְּטִימָא, פְּזִי בֶן לְוִי וְשִׁמְעוֹן הַפְּרוּשִׁי. הגידוף "רַקָּא" הלקוח מן השפה הארמית שונה לביטוי העברי הנפוץ "לעזאזל", ההתייחסות המפורשת במקור אל הפירמדה של חיפּו ואל מקדש בְּלוּס, מתורגם ב"בִּירוּשָׁלַיִם הַנְּצוּרָה" כ"רום-הַרְמוֹנִי-רַעְמֶסֶס" ו"שִׂיא מְקַדֵּשׁ-הַבְּעַל". ואף אותם קתיקולים, ה"קתולים" (Katholim) כפי שמופיע במקור האנגלי, שונו ל"אַמְרָפְּלִים" – הבאים אחריהם מבחינת מעמדם.

ימים ספורים לאחר שהעליתי את תרגומי החדש לרשת קבלתי פניה בדואר-האלקטרוני מיהודה ויזן, אשר לתדהמתו (ולתדהמתי) סיים אף-הוא, זה עתה, את תרגומו שלו, עליו עמל באופן עצמאי לחלוטין. היה זה הוא

⁸ בהוצאות המאוחרות יותר מאוית שמו כ-Abel-Phittim, או הַכֵּל-פִּיתִים. הבל הוא כמוכּן בנו של אדם וחוה. למילה פיתים אין משמעות אמיתית בעברית, ואולם, בהוצאה המקורית משנת 1832 (ובהוצאות אחרות מוקדמות) כונה הבל-פיתים בשם הַכֵּל-שֵׁיטִים. (באנגלית נכתב שמו כ-Abel-Shittim. ואולם שם זה מעלה אסוציאציות גסות (שכן shit היא מילה גסה לצואה), ולפיכך בחר פו לשנות את שמו בפרסומו הבא של הסיפור במהדורת אפריל 1836 של *Southern Literary Messenger*.)

⁹ בוֹזִי הוא שם אביו של יחזקאל, כמופיע בספר יחזקאל, א', ג': "הָיָה הָיָה דְבַר-יְהוָה אֶל-יְחִזְקָאל בֶּן-בוֹזִי הַפְּהֵן, בְּאֶרֶץ פְּשְׁדִים--עַל-נְהַר-פְּכָר; וַתְּהִי עָלָיו שָׁם, יַד-יְהוָה."

¹⁰ הַפְּרוּשִׁים – אחת מן הכתות אליה נחלקה היהדות בימי בית שני, ממנה התפתחה היהדות הרבנית. הכת השניה הגדולה היתה כת הצדוקים, וכת נודעת נוספת היתה כת האיסיים.

שהציע ללקט את המיטב משני התרגומים לכדי תרגום אחד. בתחילה חששתי שמא ההבדלים הסגנוניים יהפכו את הדבר לבלתי-אפשרי, אולם לאחר קריאת תרגומו שלו נוכחתי לדעת כי התרגומים של שנינו "כיוונו" אל אותו המקום, וכי לכל-אחד מאיתנו נקודות טובות, וטובות פחות (שלו רוב – התרגום השני "כיסה" עליהן). תרגום מאוחד זה נאמן יותר ללשון לדעתי, ולמשמעות המקורית, והעבודה עליו הסבה לי עונג צרוף.